

УДК 811.161.2'243'373'.46:378.016

ТЕРМІНИ КОМПЕТЕНЦІЯ І КОМПЕТЕНТНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Оксана Туркевич

*Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою,
Національного університету „Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери, 32-Д, 79013 Львів, Україна
тел. : (032) 258 01 51
ел. пошта: turkevych@gmail.com*

Проаналізовано семантику термінів *компетенція* і *компетентність* із метою унормувати їхнє вживання. Здійснено порівняльний аналіз цих термінів із відповідниками у польській і російській фахових мовах. Окреслено гіперо-гіпонімну систему, що сформували вказані терміни. Наведено тлумачення окремих аналітичних конструкцій.

Ключові слова: компетентність, компетенція, методика, термін, українська мова як іноземна.

Фахова мова лінгводидактики, зокрема методики викладання української мови як іноземної перебуває на етапі кодифікації. У становленні її терміносистеми вже можна виокремити кілька стадій, які залежали безпосередньо від розвитку методики викладання української мови як іноземної (МВУМІ). Етапом зародження можна вважати 40–50-ті роки, коли опубліковано перші навчальні посібники із цієї дисципліни. Протягом 70-х до початку 90-х років відбувалося становлення терміносистеми, а впродовж 90-х років і орієнтовно до введення Болонської системи (2004 р.) можна спостерігати активний розвиток галузі на основі різних науково-методичних праць з української мови як іноземної (УМІ). На новітній стадії виходять друком численні навчальні видання і наукові розвідки, що сприяє науковому осмисленню способів викладання української мови як іноземної. Фахова мова поповнюється новими поняттями, на позначення яких з'являються відповідні мовні одиниці. Їхнє унормування є актуальним завданням, результат якого впливає на якість і науковість професійного спілкування фахівців з української мови як іноземної.

Терміни *компетенція* і *компетентність*, які почали функціонувати після виходу Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [4], позначають базові категорії методики і є частиною тематичної групи *зміст навчання*, до якої також належать групи: *види мовленнєвої діяльності; навчальний матеріал; навчальний мінімум; знання; вміння; навички*.

Безпосередньо терміни *компетенція* і *компетентність* аналізували О. Демська [3], Т. Свірчук [6], В. Федчик [9], а словниковий опис аналізованих спеціальних одиниць і похідних терміносполук містять Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [4] і Новий словник методичних термінів і понять (теорія і практика навчання мови) Є. Азімова та Н. Щукіна [1].

Ці терміни частково були проаналізовані у статті „Унормування термінів методики викладання української мови як іноземної на лексичному рівні” [8], де було

зазначено, що терміни *компетенція* і *компетентність* уживають як взаємозамінні, проте деякі автори починають розрізняти їхню семантику.

У фаховій мові продовжують функціонувати і *компетенція*, і *компетентність*, а також ціла мікросистема терміносполук, до складу яких увійшли ці терміни, наприклад, *комунікативна компетенція(компетентність)*, *мовленнєва компетенція(компетентність)*, *мовна компетенція(компетентність)* та ін.

Мета статті – розглянути семантику аналізованих термінів у фаховій мові лінгводидактики, окреслити гіперо-гіпонімну парадигму, яку вони утворюють, і запропонувати дефініції окремих терміносполук, сформованих терміноодинамиці *компетенція* і *компетентність*.

Переважно в наукових і методичних працях ці терміни вживають як синонімі. Одиниці *компетенція* і *компетентність* є українськими відповідниками до варіанта *competence*, і, на думку О.Демської, у лінгводидактиці *language competence* – це мовна компетентність, а не компетенція. Якщо користуватися в українському мовознавстві терміном-відповідником до англійського „*language competence*”, який би безпосередньо запозичувався з англійської мови, то він повинен мати форму „*мовна компетентність*”, а не „*компетенція*”, оскільки остання має дещо інший зміст [3: 227]. Т. Свірчук і В. Федчику вважають, що ці терміни позначають різні поняття і не можуть бути взаємозамінними. На думку В. Федчика, *компетентність* – це спроможність особистості здійснювати яку-небудь діяльність, які-небудь дії, а *компетенція* – зміст компетентності, тобто ті знання, уміння, досвід, які формують його компетентність [див.: 9: 2].

Т. Свірчук, навівши дефініції багатьох педагогів і лінгводидактів, зробила висновок, що *компетентність* – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя. Компетенція – спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Тобто *компетентність* і *компетенція* – це поняття, які необхідно розмежовувати, оскільки вони є поняттями різних рівнів [6:7].

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти *компетенція* – „сукупність знань, умінь та характеристик, що дозволяють виконувати дії” [4: 9]. Таке трактування компетенції подібне до вищенаведених.

Якщо порівняємо семантику аналізованих термінів в українській традиції з трактуванням їх у польській і російській лінгводидактиках, то виявимо, що у польській мові поширений тільки один термін - *kompetencja*.

У російській лінгводидактиці вживають два терміни: *компетенция* і *компетентность*. На думку Є. Азімова та А. Щукіна, термін *компетентность* (*компетентність*) поширився у працях із педагогіки і лінгводидактики ще з 60-х років ХХ століття на позначення здатності виконувати певну діяльність на основі життєвого досвіду і здобутих знань, умінь і навичок. На відміну від терміна *компетенция*, який позначає знання, вміння і навички, здобуті протягом навчання, які є змістом навчання. Компетентність означає здатність особистості виконувати певну діяльність на основі здобутих знань і сформованих навичок і вмінь [1: 107]. У такому підході простежуємо логічність.

Обсяг поняття, яке позначає кожен із досліджуваних термінів, допомагає визначити Держстандарт України щодо термінів і визначення понять [7].

У цій праці вказано, що іменники на *-ція* можуть позначати тільки наслідок дії, об'єкт, суб'єкт [7: 19]. У такому разі робимо висновок, що *компетенція* – сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які є метою вивчення мови.

Наприклад, коли кажуть, що студент володіє лексичною компетенцією, то це означає, що він засвоїв усі можливі знання (у наведеному випадку лексеми, фразеологізми, стандартні висловлювання тощо), виробив уміння і навички їх вживати відповідно до вимог етапу навчання, на якому він перебуває.

Спеціальна одиниця *компетентність* є відприкметниковим іменником (утвореним за допомогою суфікса *-ість*), тобто має словотвірне значення узагальненої ознаки. Терміни з такою структурою позначають „активну дійову властивість суб'єктів дії (їхню здатність чи призначеність виконувати дію)” [7: 17].

І тому вважаємо, що у лінгводидактиці *компетентність* – це здатність вирішувати завдання, які виникають у різних ситуаціях спілкування.

Тобто у фаховій мові лінгводидактики можемо спостерігати розрізнення семантики термінів *компетенція* і *компетентність*.

Результати пілотного соціологічного опитування викладачів з української мови як іноземної (проведеного на Міжнародній конференції „Українська мова у світі”, 8–9 листопада 2012 року) демонструють, що 57 % опитуваних уживають лише термін *компетенція*, 14 % – *компетентність*, а 29 % уживають два терміни з різним значенням.

Наступним важливим завданням є визначити, який термін *компетенція* чи *компетентність* має входити до складу терміносполук, які формують гіпонімні парадигми. Щоб дати часткову відповідь на це питання, потрібно створити тематичні мікрогрупи і визначити семантику всіх терміносполук. Щоб комплексно дослідити цю проблему, потрібно проаналізувати всі можливі контекстні оточення, порівняти їх. Це становить перспективу наступних досліджень, а в цій розвідці окреслено лише загальну проблематику і здійснено спробу її систематизувати.

У досліджуваній фаховій мові зафіксовано такі терміносполуки з одиницею *компетенція* чи *компетентність*: *акцентуаційна, граматична, дискурсивна, комунікативна, країнознавча, лінгвістична, лінгвокраїнознавча, мовна, мовленнєва, методична, орфографічна, орфоепічна, прагматична, професійна, професійно-лінгвістична, семантична, соціокультурна, соціолінгвістична, фонетична*. Цей перелік щоразу доповнюють нові одиниці.

Виявлено також проблеми на рівні вживання окремих терміносполук, наприклад: чи *лінгвістична компетенція (компетентність)* і *мовна компетенція (компетентність)*¹ є синонімічними одиницями?

На думку Є. Азімова й А. Щукіна, вони позначають те саме поняття [1: 123]. Проте в українській лінгводидактиці вже відбулося розрізнення семантики. Ці два терміни функціують із різними значеннями. Термін *лінгвістична компетенція* увійшов у терміносистему лінгводидактики орієнтовно після публікації українського перекладу Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [4].

В оригіналі цієї праці зазначено: «Communicative **language** competence can be considered as comprising several components: *linguistic, sociolinguistic* and *pragmatic*» [4: 13] (виділено О. Т.). В українському перекладі читаємо: «Комунікативну мовну компетенцію (компетентність) можна розглядати як сукупність кількох компонентів: *лінгвістичного, соціолінгвістичного і прагматичного*».

¹ У терміносполуках вживаємо терміни *компетенція* і *компетентність*, оскільки на сучасному етапі розвитку лінгводидактики ще не можна однозначно ствердити, у складі яких аналітичних конструкцій доцільно вживати той чи той термін.

Далі також уточнено, що *лінгвістична компетенція* складається з: лексичної, граматичної, семантичної, фонетичної, орфографічної та орфоепічної компетенцій (компетентностей) [4: 13]. Наш погляд, до цього ряду варто також додати *акцентуаційну компетенцію*.

В українській лінгводидактиці:

Мовна компетенція (компетентність) – *імпліцитна компетенція (компетентність), яка уможливує користуватися системою мови з метою спілкування.*

Лінгвістична компетенція (компетентність) – *сукупність лексичної, граматичної, семантичної, фонетичної, орфографічної, орфоепічної, акцентуаційної компетенцій (компетентностей), які уможливають використовувати засоби різних рівнів мовної системи для формування висловлювань.*

Не цілком вирішене питання щодо функціонування термінів *комунікативна компетенція* і *мовленнєва компетенція*. У польській лінгводидактиці існує тільки термін *комунікативна компетенція* (kompetencja komunikacyjna), в українській і в російській лінгводидактиці вживають два варіанти з відмінною семантикою.

Запропоновані нижче дефініції – спроба систематизувати вказані терміни.

Мовленнєва компетенція (компетентність) – *компетенція (компетентність), яка уможливує здійснювати мовленнєву діяльність.* На думку колективу укладачів Методики викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах, мовленнєва компетенція охоплює „чотири види компетенцій: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі” [5: 42].

Комунікативна компетенція (компетентність) – *компетенція, яка дає змогу творити і сприймати мовлення з урахуванням вербальних і невербальних засобів у різних ситуаціях.* Комунікативна компетенція є сукупністю комунікативних стратегій і правил. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти зазначено, що компонентами комунікативної компетенції є лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції [4: 13]. Тому доцільно навести дефініції соціолінгвістичної і прагматичної компетенцій (компетентностей).

Соціолінгвістична компетенція (компетентність) – *компетенція (компетентність), пов'язана зі соціальним аспектом використання мови.* Компетенція передбачає розуміння: а) діалектних та сленгових особливостей мовлення; б) розуміння правил ввічливості, народних вірувань, виражених у відповідних конструкціях – прислів'ях, приказках, фразеологізмах, цитатах, написах (графіті, кліше); в) розуміння типів мовлення у різних сферах спілкування (офіційній, інтимній, побутовій); г) розуміння невербальних засобів спілкування. Дефініцію сформовано на основі Загальноєвропейських рекомендацій [4: 118].

Прагматична компетенція (компетентність) – *компетенція (компетентність), зумовлена здатністю користуватися правилами, максимами і конвенціями спілкування, законами рольової комунікації та іншими прагматичними складовими.* Дефініцію укладено на основі Словника термінів міжкультурної комунікації [2: 79].

Усі інші типи компетенцій (компетентностей) створюють мікросистеми за різними критеріями. Наприклад, із врахуванням аспекту вивчення культури: країнознавча, лінгвокраїнознавча, соціокультурна компетенція (компетентність); за критерієм фаховості: методична, професійна, професійно-лінгвістична компетенція (компетентність).

Як висновок можемо запропонувати в лінгводидактиці вживати термін *компетенція* у значенні частини змісту навчання, яку повинен сформувати іноземний студент, а *компетентність* – здатність реалізовувати сформований мовний досвід у різних ситуаціях і завданнях. Запропоновані дефініції частково сприяють систематизації термінів, а також унормуванню, проте з метою кодифікації потрібна їхня апробація у мовній практиці лінгводидактів. Доцільно окремо проаналізувати всі терміносполуки, до складу яких входять аналізовані терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Шукин. – М. : Изд-во ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
3. Демська-Кульчицька О. Мовна „competence” як об’єкт дослідження (проблема україномовного терміна) / О. Демська-Кульчицька // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців / відп. ред. В. Німчук. – К. : Пульсари, 2002. – С. 224–227.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. - С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.; Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment / Ed. J.C. Alderson. – Strasbourg: Council of Europe, 2002. – 276 p.
5. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авт. під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
6. Свірчук Т. Поняття компетентності та компетенції у працях сучасних педагогів та лінгводидактів [Електронний ресурс] / Т. Свірчук // Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету „Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії”. – Рівне 2008. – Вип. 16. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf/2008_16/articles/article26.pdf
7. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2000. – [Чинний від 2001-01-01]. – К. : Держстандарт України, 2000. – 32 с. – (Національний стандарт України)
8. Туркевич О. Унормування термінів методики викладання української мови як іноземної на лексичному рівні / О. Туркевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 6. – С. 111–117.
9. Федчик В. А. Параметри професійної компетенції викладача української мови як іноземної [Електронний ресурс] / В.А. Федчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Philologia/44369.doc.htm

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013

доопрацьована 10.02.2013

прийнята до друку 15.02.2013

THE TERM *COMPETENCE* IN UKRAINIAN LANGUAGE EDUCATION

Oksana Turkevych

*National University „Lviv Polytechnic”
International Institute for Education, Culture and Relations with the Diaspora,
32-D Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine,
phone: 032 258 01 51
e-mail: turkevych@gmail.com*

The article analyses the semantics of the term “competence” in Ukrainian language education with the purpose of setting norms of its use. It presents a comparative analysis of this term in accordance with equivalents in scholarly Polish and Russian. It outlines the paradigmatic system that formed this particular term and outlines and interpretation of separate analytic constructions.

Key words: competence, methods, term, Ukrainian as a foreign language.

ТЕРМИНЫ КОМПЕТЕНЦИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТЬ В УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКЕ

Оксана Туркевич

*Национальный университет „Львовская политехника”,
Международный институт образования, культуры и связей с диаспорой,
ул. С. Бандери, 32 а, 79013 Львов, Украина,
тел.: 032 258 01 51
эл. почта: turkevych@gmail.com*

В статье проанализирована семантика терминов *компетенция* и *компетентность* с целью нормирования их употребления. Осуществлен сравнительный анализ этих терминов с соответствиями в польском и русском языках профессиональной сферы. Указана гиперо-гипономическая система, которую сформировали эти термины. Рассмотрено толкование отдельных аналитических конструкций.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, методика, термин, украинский язык как иностранный.